

ZNANSTVENI SKUPOVI

MEĐUNARODNI KULTURNOPOVJESNI SIMPOZIJ »MOGERSDORF '83«

4.—8. VII 1983. u Osijeku

Ovogodišnji skup povjesničara iz triju država: Austrije, Mađarske i Jugoslavije održan je u Osijeku. Ovim skupom završen je treći ciklus Mogersdorfskih susreta. Iduće godine počinje četvrti u Mogersdorfu (Modincima), selu u Austriji u kojem je održan prvi skup. Mogersdorfski simpozij održava se svake godine u drugoj pokrajini, odn. republici, čiji predstavnici sudjeluju na skupu. Zadnjih godina na skupu prisustvuju znanstvenici i umjetnici iz Štajerske i Gradišća u Austriji, iz županije Vasz u Mađarskoj i iz SR Slovenije i SR Hrvatske u Jugoslaviji.

Teme o kojima su raspravljali povjesničari na dosadašnjim skupovima bile su vrlo interesantne za sve znanstvenike i pokazalo se da skup pruža mogućnost da se slični ili isti problemi ili razdoblja komparativno proučavaju.

Skup je otvoren i održavan u lijepom ambijentu velike dvorane Općinske skupštine u Osijeku.

Pozdravne govore u ime republike Hrvatske i domaćina održali su *Božidar Gagro*, republički sekretar za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu i *Milan Rajković*, predsjednik Skupštine općine Osijek. Božidar Gagro je pozdravio generalnog konzula Republike Austrije dr *Petera Miesnena*, predstavnika Štajerske ministra Zemaljske vlade prof. *Kurta Jungwirtha*, predstavnika Gradišća ministra Zemaljske vlade Gradišća dr *Generalna Madera*, predstavnika SR Slovenije dr *Matjaža Kmecla*, predsjednika Republičkog komiteta za kulturu prof. dr *Dalija Donlagića*, rektora mari-borske Univerze, predstavnika Županije Vasz *Csonku Giörgyja*, potpredsjednika Županije Vasz, predstavnike društveno-političkih zajednica i organizacija Osijeka, Slavonije i Baranje i sve sudionike simpozija i goste iz Štajerske, Gradišća, Mađarske, Slovenije i Hrvatske. Pozdravne govore održali su i predstavnici ostalih pokrajina i republika. Na otvaranju skupa atmosferi su pridonijeli svojim sviranjem glazbenici gudačkog kvarteta »Odak« iz Splita. Isti dan su dodijeljena i odlikovanja Predsjedništva SFRJ istaknutim organizatorima skupa.

Za goste i učesnike Simpozija Božidar Gagro je priredio primanje, a predstavnike sudionika skupa primio je rektor Sveučilišta u Osijeku.

Generalna tema ovogodišnjeg skupa bila je »Seljak i poljoprivreda u panonskom prostoru od svjetske privredne krize do početka drugog svjetskog rata«.

Referati su uglavnom obrađivali tri osnovna problema: ekonomski i socijalni položaj seljaštva u doba krize u navedenim zemljama; mjere koje su vlade pojedinih država poduzimale za poboljšanje položaja seljaštva i razvoj poljoprivrede kao i u cilju smanjenja posljedica ekonomske krize; te društveno i političko opredjeljivanje i angažiranje seljaštva; kao i kako su političke snage u pojedinim zemljama gledale na mjesto i ulogu i perspektive seljaštva.

Sveuč. prof. dr *Gerald Schöpfer* iz Graza »Razvoj austrijske poljoprivrede od posljednje svjetske privredne krize do početka drugog svjetskog rata« govrio je o utjecaju svjetske privredne krize na austrijsku poljoprivredu i mjerama austrijske vlade koje su uspješno smanjivale negativne utjecaje, iako ih nisu mogle sasvim ukloniti. Kada se 1938. godine austrijska poljoprivreda vezala za njemačku, došlo je do kratkotrajnog poleta proizvodnje i poboljšanja položaja seljaštva jer je njemačka privreda u nastojanju da se osigura totalna samoopskrba bila spremna i mogla je uložiti krupan kapital u razvoj poljoprivredne proizvodnje u Austriji. Ali to je bilo popraćeno uvođenjem totalitarističkog sistema i uključivanjem u ratnu privredu Njemačke što je ubrzo dovelo do pogoršanja opće ekonomske situacije.

Viši savjetnik dr *Franz Greif* iz Beča »Agrarna struktura i agrarna politika u Austriji od svjetske privredne krize do drugog svjetskog rata« prikazao je razvoj austrijske poljoprivrede od kraja I do početka II svjetskog rata: prvo oporavak do 1925. godine, zatim etapa poleta od 1925—1929. godine i period stagnacije do početka drugog svjetskog rata. U to vrijeme je austrijska vlada u želji da smanji negativne posljedice ekonomske krize u poljoprivredi, stvorila mnoge elemente dugoročne agrarne politike čije provođenje je prekinuto »Anschlussom« i ratom. Nakon rata nastavljeno je tim putem i to je dalo mnoge pozitivne rezultate. Privredna kriza i politička previranja doveli su do krize parlamentarizma i do društvenog uređenja na bazi staleža. Tako je 1935. godine zakonski osnovan i stalež za poljoprivredu i šumarstvo. To je dovelo do jačanja seljaštva kao političkog faktora i rasta, i kako autor piše: »romantizirajuće ideologije seljaštva« koja je utjecala na konzervativne slojeve u Austriji.

Tada je došlo do zamiranja, a 1938. godine do zabrane rada poljoprivrednih komora i savjeta koje su spontano organizirali sami seljaci od 1920. godine, pa i prije. Njihov rad je obnovljen tek nakon II svjetskog rata.

Analizu prilika u poljoprivredi Gradišća dao je dvorski savjetnik dr *Hans Paul* iz Mattersburga »Tendencije poljoprivrednog razvitka u Gradišću između 1929. i 1938.« On je prvo obratio pažnju slušatelja na društvena i politička previranja u Austriji i svijetu u to vrijeme, a zatim je iscrpno prikazao socijalne i ekonomske prilike u gradišćanskom selu, ali i političko i kulturno djelovanje i mogućnosti obrazovanja seljaka.

Vrlo interesantan referat pripremio je sveučilišni asistent dr *Herald Heppner* iz Graza »Agrarna struktura u Štajerskoj i nacionalsocijalizam« u kome je nastojao pokazati da su socijalni položaj seljaštva u Štajerskoj i privredna kriza koja im je ugrožavala egzistenciju, kao i činjenica da austrijska vlada nije mogla spriječiti djelovanje negativnih posljedica krize doveli do uvjerenja da Austrija nije sposobna za samostalan život (ne samo kod seljaka) i do priklanjanja seljaka nacionalsocijalizmu. Autor je

također govorio o propagandi nacionalsocijalista na selu i organizaciji pristaša nacionalsocijalizma i njihovim shvaćanjima, ali o tome ima malo sačuvanih podataka.

Dr *Gabor Farkas*, direktor arhiva iz Székesfehérvára »Agrarnopolitičke mjere 30-tih godina u Mađarskoj u svrhu unapređenja sitnih posjeda« govorio je o prilikama na mađarskom selu za vrijeme velike ekonomske krize. U Mađarskoj je vlada nastojala pomoći sitnom seljaku (takvim su smatrali seljake sa posjedom od 5—50 katastarskih jutara) u svlađivanju negativnih utjecaja krize. Smatrala je da su sitni seljaci onaj osnovni sloj naroda na koji se ona mora osloniti u borbi protiv radničke klase i drugih naprednih grupacija i slojeva. Tim mjerama vlada je stvarno postigla da u Mađarskoj nije bilo rasprodaje seljačkih posjeda zbog dugova.

Dr *Miklós Stier* iz Budimpešte »Putovi i krize u političkoj orijentaciji mađarskog seljaštva početkom 30-ih godina« govorio je o utjecaju raznih građanskih političkih partija na seljaštvo. Mađarsko selo je već tada bilo jako raslojeno tako da nije moglo samo organizirati nekakvu jedinstvenu seljačku partiju niti se moglo u cjelini opredijeliti za jednu građansku stranku nego se orijentiralo prema raznim strankama, u ovisnosti od propagande kojom su se one obraćale seljaštvu. Većina seljaka je ipak bila orijentirana prema desnim strankama, jer socijalisti nisu našli pravi način da ih privuku, a ni komunisti nisu za njih imali prihvatljiva rješenja.

Sveučilišni prof. dr ing. *France Adamič* iz Ljubljane »Društveno-ekonomski položaj slovenskog seljaka i poljoprivreda 30-tih godina (1930—1941)« iznio je iscrpne podatke o strukturi i položaju slovenske poljoprivrede i seljaka. Specifičnost Slovenije između dva svjetska rata bila je u relativno većem stupnju razvoja industrije od ostalih krajeva Jugoslavije i relativno povoljnim uvjetima daljnjeg razvoja industrije. Poljoprivreda je nasuprot tome dobila konkurenciju u drugim pokrajinama Jugoslavije. No socijalna struktura slovenskog sela se između dva svjetska rata nije bitno izmijenila. Oko 1/3 gazdinstava je imalo posjed do 2 ha zemlje, 1/3 je imala 2—10 ha, a tek 1/3 je imala 10—25 ha. Velikih posjeda je bilo malo i nisu obuhvaćali veće količine zemlje. Više od 3/4 posjeda nisu pružali dovoljnu socijalnu sigurnost pa se povećavao postotak poljoprivrednog radništva, a postojala su i miješana radničkospeljačka domaćinstva. Pad cijena, zbog ekonomske krize, fenomen »škara cijena« i visoki porezi teško su pogodili slovenske poljoprivrednike. Vladine i banovinske mjere nisu znatnije pomogle u otklanjanju posljedica krize. Do kratkotrajnog porasta konjunktura došlo je tek pred rat. Jaz između bogatih i siromašnih seljaka se povećao. Zbog toga su savjetodavna služba i izobrazba, koje su organizirale vlada i banska uprava, mogle koristiti jedino bogatom seljaku.

France Filipič iz Maribora »Seljak i poljoprivreda u programu slovenskih političkih stranaka od 1929. do 1941.« prikazao je ne samo odnos pojedinih političkih grupacija prema selu i seljacima nego i najznačajnije promjene »koje doživljava slovensko seljaštvo na pragu i pred početak drugog svjetskog rata vezane uz ekonomske, političke i moralne krize tadašnjeg društva«. Do sada je ova problematika bila samo fragmentarno istražena pa je prilog kolege Filipičića tim dragocjeniji. U referatu je posebno interesantan prikaz »toka socijalnog osvješćivanja seljaštva koje se

u tom trenutku, više nego ikada ranije, mijenja iz objekta dnevne politike u subjekt perspektivno utemeljenog društvenog razvoja» kao i značenje koje je u tom procesu imala socijalna publicistika tridesetih godina, a napose njen marksistički ogranak u Sloveniji, čije ideje i shvaćanja su sada prvi puta cjelovito prikazane.

Sveučilišni prof. dr *Branko Štancl* iz Zagreba održao je uvodno predavanje na Simpoziju na temu: »Seljaštvo i poljoprivreda u Hrvatskoj u razdoblju od 1929—1941« u kome je govorio o položaju privrede u Hrvatskoj u odnosu na njen položaj i karakteristike u Jugoslaviji i utjecaj ekonomske krize na poljoprivredu. Poljoprivreda je tada bila osnovna grana narodnog gospodarstva u Hrvatskoj i u Jugoslaviji. Osnovni problemi koje je kriza potencirala i postavljala u poljoprivredi Hrvatske bili su isti ili slični u cijeloj Jugoslaviji. Proizlazili su iz nerazvijenosti same poljoprivredne proizvodnje, ali i nerazvijenosti i nemoći ekonomske politike države da ozbiljnije pokrene rješavanje mnogobrojnih problema privrede u cjelini. U poljoprivredi nije postojao čak ni osmišljen i konzistentan program djelovanja. Zato mjere agrarne politike nisu mogle utjecati mnogo na poboljšanje položaja seljaštva.

Mr *Zdenka Šimonić-Bobetko* iz Zagreba »Seljaštvo i poljoprivreda u Hrvatskoj u razdoblju od 1929. do 1941.« je, kao i dr B. Štancl, istakla da je jedna od osnovnih karakteristika poljoprivredne proizvodnje u Hrvatskoj velika neujednačenost u stupnju razvoja i produktivnosti. Slab i spor razvoj industrije onemogućio je odljev viška stanovništva sa sela, što je uz štetne utjecaje privredne krize na potražnju i cijene, uz visoke poreze, utjecalo da je dolazilo do slabljenja poljoprivredne proizvodnje, prelaska s intenzivne na ekstenzivnu obradu, s krupne stoke na sitnu itd. Sitni posjed koji je i do sada dominirao se još više umnožio. Agrarna reforma i druge mjere vlade su malo pomogle većini seljaka. Do kratkotrajnog poleta je došlo uoči rata. Bilo je sve više jasno da se težak i nesiguran položaj seljaštva ne može poboljšati »bez temeljitijih promjena u društvenom sustavu«.

O utjecaju i djelovanju raznih političkih stranaka na seljake u Hrvatskoj govorio je sveučilišni prof. dr *Ljubo Boban* iz Zagreba »Seljaštvo u Hrvatskoj u programima političkih stranaka (1929—1941)«. Hrvatska seljačka stranka (HSS) je bila daleko najjača građanska politička stranka u Hrvatskoj sa vrlo jakim bazom na selu. No ona se u tom razdoblju bavila prvenstveno nacionalnim pitanjem, pitanjem državnog uređenja i problemom demokratizacije političkog života nakon uvođenja diktature. Socijalnim i gospodarskim problemima bavila se organizacija HSS-a »Gospodarska sloga« koja je nastojala, na osnovu proučavanja situacije, pronaći načine za rješavanje sve većih problema. No ideolozi HSS-a nisu imali jedinstvene i jasne poglede o najboljoj društvenoj i gospodarskoj organizaciji sela i seljaštva. Kolebali su se između ostajanja, odn. povratka porodičnim zadrugama, stvaranja novih gospodarskih zadruga ili »gospodarskih općina«. Nisu mogli, međutim, prihvatiti činjenicu da seljaci nisu jedinstvena socijalna klasa. Druge građanske grupacije su imale vrlo mali utjecaj na selu. Komunistička partija Jugoslavije je također agitirala na selu, ali prije svega u nastojanju da stvori širok antifašistički front. Svjesna da bez realnog shvaćanja pitanja sela i seljaštva i bez stjecanja utje-

caja na selu ne može ostvariti pobjedonosnu socijalističku revoluciju u agrarnoj zemlji kakva je tada bila Hrvatska.

Svaki dan se nakon predavanja razvijala vrlo živa diskusija, koja je pokrenula niz pitanja koja nisu bila obuhvaćena referatima ili je neka pitanja šire osvijetlila. Zato je šteta da i diskusije nisu bilježene. Šire se raspravljalo na pr. o agrarnoj reformi. Ustanovljeno je da ona nije provedena u Austriji jer je veleposjed tamo bio rentabilan, a seljaci su, osim u Gradišću, imali dosta zemlje. U Mađarskoj također nije provedena agrarna reforma, iako je veleposjed bio nerentabilan a mnogo seljaka posjedovalo premalo zemlje, jer se vlada bojala veleposjednika. Organizirana je ipak akcija da se seljačkim obiteljima zemlja daje u zakup uz nasljedno pravo korištenja. Tako je do zemlje došlo nekoliko desetaka tisuća obitelji. Agrarna reforma koja je provedena u Jugoslaviji nije uspjela riješiti probleme seljaka u Hrvatskoj i Sloveniji jer je bila nedosljedna i loše vođena.

Raspravljalo se i o problemu najpovoljnije veličine općinskog teritorija s obzirom na ekonomičnost; o postojanju i organiziranju obiteljskih i gospodarskih zadruga; te podaci o gospodarskom i socijalnom položaju seljaštva i njihovom političkom angažiranju i organiziranju. Svi su isticali korist od takvih usporedbi kao i na potrebu interdisciplinarnе suradnje u proučavanju tih problema.

U toku skupa je održano i vrlo uspješno međunarodno koncertno veče na kome su nastupili umjetnici iz svih pokrajina i republika, koje je pridonijelo tradicionalno prijateljskoj atmosferi u kojoj se odvijaju ovi susreti. Ovogodišnji susret je završen prekrasnim izletima na Batinu skelu, u Kopački rit i na Poljoprivredno industrijski kombinat »Belje«.

Materijale sa skupa objavit će Savez povijesnih društava Hrvatske.

Branka Boban

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 16

ZAGREB

1983.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

RADOVI 16

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIC mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb
AVRAMOVSKI dr Živko, Neznanog junaka 21b, Beograd
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet, Zagreb
BRANDT dr Miroslav, Filozofski fakultet, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 21, Zagreb
KORUNIĆ dr Petar, Filozofski fakultet, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
MITIĆ dr Ilija, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Drago, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PERIĆ dr Ivo, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
RACKO Ljerka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
SUPPAN dr Arnold, Sveučilište, Beč
ŠIMIĆ Lovorka, Krajiška 40, Zagreb